

Het « Hygiasticon » van L. Lessius : surrogaat, duplikaat of plagiaat van L. Cornaro's « Discorso della Vita Sobria »?

DOOR

Dr. med. L. ELAUT
lid der Maatschappij

Onder het onafzienbaar aantal gezondheidskundige geschriften die in de zestiende en zeventiende eeuw tot stand kwamen, valt het moeilijk twee meer op elkander afgestemde traktaten aan te stippen dan bovenvermelde waarvan de auteurs geen van beide arts waren.

Reeds in de aanleiding die hen tot het schrijven bracht, ligt een grote maat van overeenstemming. Cornaro, ofschoon met een zwak gestel bedeed, had tot zijn vijfendertig jaar gefuifd zonder zich om zijn gezondheid veel te bekommeren : jicht en andere kwalen hadden hem tot een wrak gemaakt. Toen niets baatte om hem van zijn lichamelijke ellende af te helpen, kwam hij tot het inzicht dat alleen een volkomen verandering van levenswijze een afdoend middel zou zijn om hem te genezen. Voortaan ging hij een zeer sober leven leiden, ondervond daarvan een weldoende invloed en bracht het bijna tot honderd jaar. Op drieëntachtigjarige ouderdom schrijft hij een eerste vertoog over de soberheid ¹, dat hij door drie andere liet volgen op zijn 86e, 91e en 95e jaar. Door de ervaring geleerd voelde hij zich gedrongen deze beknopte traktaatjes op te stellen ten gerieve van zijn tijdgenoten. Hij werd proseliet.

Ook Lessius was zwak van gezondheid ². Tot overmaat van ramp overviel hem op vierentwintigjarige leeftijd een kwaal — eczeem met huidbemetting en astma — die hem voor de rest van zijn dagen (hij werd negenenzestig jaar oud) veel lichamenlijk leed berokkende. Zijn hygiënische handleiding stelde hij op toen hij negenenvijftig was ³; de bedoeling was anderen tot een sobere leefwijze aan te zetten; eveneens beriep hij zich daartoe op wat hij persoonlijk ondervonden had. Deze opgaaf beschouwde hij als een apostolaat en een geestelijke bediening.

(1) *Discorsi della Vita Sobria*, Padova, 1558.

(2) BOBYNAEMS, P., *St. Lucasblad*, 1955. 128.

(3) *Hygiasticon, seu vera Ratio Valetudinis bonae et vitae conservandae*, Antwerp.. Plant., 1613.

Ofschoon het opzet van beide auteurs niet van dat der overige hygiënische schrijvers verschilde, deden zij een beroep op een andersoortig motief om hun inzichten betreffende de gezondheid ingang te doen vinden. Al wie vóór hen geschreven hadden namen het gezag van de herauten der Griekse en Romeinse medische wetenschap tot getuige; Cornaro en Lessius waren de enige die zich duidelijk op eigen ervaring lieten voorstaan.

De traktaten van deze twee ijverars der matigheidsbeoefening hebben in hun eigen land en daarbuiten opgang gemaakt. Van Lessius' *Hygiasticon* heeft A.J.J. van de Velde 4 Nederlandse, 9 Franse, 3 Engelse, 2 Spaanse, 2 Italiaanse en 2 Poolse uitgaven kunnen opsporen⁴. A. W. Maas vertaalde in 1923 het *Hygiasticon* onder de titel *Oud worden en jong blijven!*^{4bis}. Van Cornaro vermeldt het *Biogr. Lexikon*⁵ twaalf uitgaven. Het boekje werd daarenboven op Italiaanse en Latijnse verzen gezet.

Beide traktaten worden meestal in één adem genoemd; het is begrijpelijk wanneer men op hun hoofdtema acht slaat. Reeds J. Mackenzie doet het in zijn *History of Health*⁶ en ook J.-N. Hallé in de *Encyclopédie des Sciences médicales*⁷. Het is daarenboven opvallend dat de boekjes door de uitgevers, niet minder vaak, tot één band verenigd, te zamen gedrukt werden. Zo bracht Plantin die in 1613 de eerste uitgaaf van Lessius' *Hygiasticon* bezorgde, tegelijkertijd onder een doorlopende paginering de *Tractatus de Vitae Sobriae Commodis Ludovici Cornari Veneti* die meer dan vijftig jaar te voren (1558) in het Italiaans het licht zag. In 1747 verscheen te Amsterdam⁸ *De Schat der Soberheid*; de twee traktaten zijn daarin onder dezelfde titel verenigd, een titel die Joh. van Beverwycks *Schat der Gesontheit* uit 1643 nabootst, blijkbaar met de bedoeling lezers te lokken.

Het boek van Cornaro en dat van Lessius zijn niet wat men zou kunnen noemen wetenschappelijke geschriften, maar propaganda-werken van goede trouw en moraliteit. Zij wilden volstrekt niet uitblinken door de geleerdheid of de nieuwheid van de geponeerde stellingen, zij betoogden niets anders dan, uit de volheid des harten, ten behoeve van de evenmens goede raad te verstreken. Zij wilden zich niet voordoen als de vruchten van een berekend experiment dat naar strakke wetenschappelijke normen was uitgewerkt, maar als de boodschap van een christelijk-humanistische didaktiek.

(4) *Versl. Med. Ko Vla. Ac. T Letterk.*, 1943, 201.

(4 bis) Uitg. Vlaamsche Boekenhalle, Leuven, 130 blz.

(5) Bd. II, 1930, 110

(6) Edinburgh. 1759. in Franse vertaling *Histoire de la Santé et de l'Art de la conserver*, Haag 1761. XXXVII.

(7) Deuxième division, Médecine, Paris, 1837, Introduction, 61-62.

(8) By Steven van Esveldt, 211 blz.

I

Luigi Cornaro (1467-1566) was een Venetiaan wiens familie aan de lagunenstad vier doges had geschonken, een geleerd en rijk man die kunstenaars onder zijn bescherming nam; hij schreef liefst over de landbouw die hij als « santa agricultura » bestempelde; hij was een prachtlievend architect die plannen voor woonhuizen en openbare gebouwen tekende. Tot een veranderd inzicht in de betekenis van zijn bestaan een nieuwe vorm aan zijn leefwijze schonk en hij, als het ware geprangd door de angel van de werfdrift, anderen voor zijn standpunt poogde te winnen.

Hij at en dronk maar het volstrekt noodzakelijke om in het leven te blijven : 12 ons vaste spijzen en 14 ons water en wijn. Hij prees de voordelen van een openluchtige woning, het aangenaam tijdverdrijf in gezelschap van geleerden, ver van zwaarigheid, altijd op meer kennis en op minder beslommingen belust. Wat aan vrije tijd overbleef, besteedde hij aan museumbezoek, zang en leerzame reizen. Het is een dieet en een dagrooster van een zeldzame, aristokratische dagdief. Voor hem was de voeding hoofdzaak, emoties en strubbelingen waren naar zijn mening minder nadelig voor de gezondheid.

De uitgaven van de *Discorsi della Vita Sobria* zijn versierd met een titelplaat waarop men de gebaarde Cornaro alleen aan tafel ziet zitten, ter zijde gestaan door een dienaar die met een schaal alles precies afweegt wat hij op het bord van zijn meester zal leggen. Het tafereeltje is geplaatst in een idyllische omraming en draagt het onderschrift : non ut edam, sed ut vivam, niet om te eten, maar om te leven. Die prent is al een heel programma.

Op enkele maanden na werd Cornaro honderd jaar oud⁹; hij had voorspeld dat hij een eeuw zou halen. Wat een wapen om zijn argumenten kracht bij te zetten. Hij schreef in het Italiaans wat altijd de trots van de Venetianen was geweest, hij wilde een groot lezerspubliek bereiken en tokkelt graag op de nationalistische snaar. Nooit werd vóór hem zo pregnant over de voordelen van de soberheid geschreven; thans werd de gezondheid helemaal anders verdedigd dan met de argumenten van de grieks-romeinse fysiologie, door allerlei schoolse spitsvondigheden aangedikt; nooit werd zo treffend de schade, door de onmatigheid berokkend, in het schelle daglicht geplaatst.

Cornaro betuigt ternauwernood wat eerbied voor de oudere gezondheidsbegrippen; hij ontkent de invloed van de stand der hemel-

(9) Die honderd jaar zouden, volgens sommige auteurs, maar een legende zijn; cfr. *Enciclop. Italiana*.

lichamen op de gezondheid van 's mensen gestel niet, hij herinnert maar zeer terloops aan de humoren- en temperamentenleer; het is allemaal niet slecht, meent hij, maar de officiële wetenschap heeft het ware principieel niet erkend dat hij thans ten grondslag aan zijn boekje legt.

Dat boekje is niet omvangrijk; het bevat vier kapitteltjes in vertoogtrant, waarvan hij het derde opdraagt aan de patriarch van Aquileja. Men kan er het een en het ander vernemen over zijn leven, zijn gezin, zijn bezigheden, zijn vrienden, zijn vaderstad Venetië die haarsgelijke in de wereld niet heeft. Hij doet zich als een geestdrijvend verdediger van de uiterste soberheid voor, hij denkt er niet aan dat zijn dieet te uitstekend is om nagevolgd of zelfs maar geëvenaard te worden. Men heeft hem voorgeworpen dat zijn *Discorsi* ijdel en vergeefs zijn zoals de beschrijving van Platoons *Republiek*; hij antwoordt met te verwijzen naar zijn eigen leven; het is zijn voornaamste overredingskracht.

Op zekere dag heeft Cornaro zich door goedmenende vrienden laten bepraten om de hoeveelheid dagelijkse spijs, nml. van brood, eidooier, vlees en andere gerechten ten bedrage van 12 ons¹⁰ te brengen op 14 ons, en de hoeveelheid drank van 14 op 16 ons. Na verloop van 10 dagen werd hij er ziek van, kon hij niet meer slapen en was hij weldra de dood nabij. Het duurde heel wat tijd voordat hij weer opknapte.

Ook bij een andere gelegenheid ondervond Cornaro de weldaden van de matigheid en was hem de kans geboden om allen te bewijzen dat hij op zeventigjarige leeftijd nog over een grote voorraad levensenergie en een krachtige gezondheid beschikte. Op reis werd zijn wagen door steigerende paarden omgeworpen en meegesleept. Behoudens zware verwondingen over gans het lichaam waren zijn schouder en knie ontwricht. Thuis gebracht, oordeelden de artsen dat hij maar een drietal dagen te leven had zo men geen bloedliet en flink purgeerde om door de toevloeiing van vochten de ontsteking tegen te gaan. De patiënt weigerde; hij liet alleen de ontwrichte ledematen zetten en voorts met helende zalf bestrijken. Hij genas zonder verwikkelingen. Cornaro schreef zijn goede weerstand toe aan zijn sinds jaren volgehouden sober dieet; het was voor hem de gelegenheid om op de deugd van de matigheid een loflied af te steken.

Een paar malen per vertoog wordt Cornaro dityrambisch. Wat

(10) Eén ons Venetiaans gewicht (*uncia grossa*; cfr. *Enciclopedia*) bedroeg ten tijde van Cornaro 39,75 gr. Hoe men ook de energetische waarde van Cornaro's dagdieet op grond van die twaalf ons (d.i. 477 gr.) berekent, nooit wordt de dagwaarde van 1680 calorieën (volgens Tigerstedt) voor het bazaar metabolisme bij een oude man van 70 kgr. in ruststand bereikt.

hij met zijn sober dieet van 12 ons bereikt, overtreft, beweert hij, de kundigheden van de artsen en het is daarenboven profylaktisch tegen alle ziekten. Hij genoot voortdurend de meest voorspoedige gezondheid, hij is lustig en gezwind, kan gemakkelijk te paard stijgen, trappen en steile hoogten beklimmen. Hij is altijd blijgeestig, heeft nooit verdriet, zelfs niet wanneer hij zijn bezit bijna ziet verloren gaan op vijffennegentigjarige ouderdom door de verspilzucht van zijn kleinkinderen; hij is haantje de voorste wanneer hij onder vrienden is, hij leest en schrijft, hij scheidt genot in zijn huis en zijn stad, hij gaat wandelen, zingt met luider stem, hij slaapt als een roosje, waar en in welk bed ook. Hij heeft geen last van kwade dromen en het zingenot kwelt hem niet. Alles heeft hij aan zijn levenswijs te danken : twaalf ons vaste spijs en veertien ons drank. O ! heilig sober leven, wat zijt gij de mensen behulpzaam ! Het is een hemel op aarde. De schat van de soberheid is Gode welgevallig, zij is een vriendin van de natuur, een dochter van de rede, een zuster van de deugd, een gezellin van de bescheidenheid, zij is edel, bezonnen, voortreffelijk, met weinig tevreden, ordelijk, plichtmatig. Uit haar, als uit een bron, spruit alles voort wat het leven aangenaams, goeds en betamelijks biedt.

De soberheid leidt naar de natuurlijke dood, want het is noodzakelijk dat men op zijn tijd sterft. Dank zij de soberheid kan elkeen honderd jaar worden en daarna in zuivere ontbinding overgaan. In afwachting stromen de geesten zachtelijk door de slagaderen, verspreidt het bloed zich liefelijk door de aderen, verwekt de ingeboren warmte aangename gewaarwordingen en behouden de krachten ons in een goede orde.

*
**

Cornaro's traktaat is een oratio pro domo waarin een levenswijze wordt voorgestaan die aanlokkelijk schijnt maar door haar uiterste gestrengheid de meesten zal afschrikken. De auteur moest een ascetisch wezen zijn, zoals de heilige mannen die in wortelen van de bomen en kruiden van de natuur hun leeftocht vonden, of zoals Johannes de Doper die zich met sprinkhanen voedde. Of Cornaro veel navolgers gevonden heeft, is nergens te achterhalen. Het zal niet gemakkelijk geweest zijn het zó streng vol te houden. Hij drukte de wens uit dat men in de kloosters alvast beginnen zou met wat soberder te leven, men zou er betere religieuzen aantreffen dan thans het geval is, zegt hij meer dan eens.

Cornaro is een fanatiek dilettant van de soberheid; het samenstel van zijn lichaam maakte het wellicht mogelijk dat hij met een hongerrantsoen meer dan zestig jaar in leven bleef; elk normaal

mens zou het op zo'n dieet besterven. Met terzijdestelling van alle redelijke en menselijke argumenten ging hij op zijn doel af, en dat met de inzet van al de krachten zijner persoonlijkheid. Hij was zonet een onsociaal, dan toch een extrasociaal mens. Het is maar goed dat hij geen arts was; wat zou hij een pedant geweest zijn die aan zijn opvatting een onnodig en overdreven gewicht hechtte. Om der eigenaardigheidswil is zijn boekje wel het leren kennen waard, en is het begrijpelijk dat het gedrukt en gelezen werd. Behalve gelijkgezinde dweepers zal hij weinig nauwgezette discipelen gevonden hebben. Wel heeft hij bewonderaars gehad die op een eerbiedige afstand in het spoor van de meester gevolgd zijn. Onder meer Lessius.

Cornaro brengt ons een biografie van zijn eigen gezondheid en houdt ze ter navolging voor. Ze druipt van poëtische gemoedelijkheid. Men glimlacht om de eenvoud van die sympathieke bloed, wie het in 't leven goed ging omdat hij rijk was. Die aristokraat in stoffelijke en geestelijke goederen kon zich de ongekende weelde van een uiterst sober leven veroorloven.

II

Leonard Lessius (Brecht 1554 - Leuven 1623) jezuïet en teoloog, een der knapste koppen van zijn tijd, blonk uit in de oude talen, de geschiedenis, het recht, de wis- en de natuurkunde. Hij was een schrijver en geducht kontroversist. Hoewel hij nooit in de geneeskunde gestudeerd had, was hij op de hoogte van de medische problemen en schitterde door de universele kennis die de humanisten eigen was; in het zuiden was hij de belichaming van de kontra-reformatie. Te Leuven stond hij op de strijdpost voor de zuiverheid van de leer, was hij de geestelijke mentor van Justus Lipsius die hem ook zijn geknakte gezondheid toevertrouwde. Daar beide lijdend waren, gingen zij op zekere dag te zamen hun heil zoeken in een waterkuur te Spa. Tevergeefs.

Het is niet onwaarschijnlijk dat de jaren aanhoudende kwaal van Lessius zijn zin voor begrip van de geneeskundige aangelegenheden zal gescherpt hebben; zijn menigvuldige relaties, als vriend en als patiënt van Leuvense professoren, zullen er wellicht niet minder toe bijgedragen hebben.

Als denker en als asceet voelde Lessius zich geroepen om de neerslag in gemoed en geest van een belangrijke periode uit zijn leven die met ziekte en lijden vervuld was, na vijfendertig jaar in een geschrift mede te delen. Hij noemde het *Hygiasticon*, wat hij definieert als : de ware manier om een goede gezondheid en het le-

ven met de gaafheid van de zinnen, verstand en geheugen tot aan de uiterste ouderdom te bewaren. Dat Lessius zich door Cornaro liet leiden, kan men hier uit opmaken dat hij zelf het traktaat van de Venetiaan in het Latijn vertaalde en het met zijn eigen handschrift voor één uitgaaf naar de Plantinse uitgeverij zond. Voorts verklaart hij dat het lezen van Cornaro hem tot het schrijven van zijn eigen inzicht over de eubiotiek aanzette. Des te geredelijker deed hij het toen hij bedacht hoe de voortreffelijkste artsen (van Leuven ?) hem lang geleden nog slechts twee jaar voorspelden en hij door een uiterst sobere leefwijze hun prognose had beschaamd.

Wat een samentreffen met de omstandigheden van Cornaro's leven ! Is het dan niet geoorloofd zich af te vragen, zo er al geen materiële overeenkomst is tussen de twee verhandelingen, of er geen geestelijke verwantschap tussen beide bestaat, die een zekere beïnvloeding zou veronderstellen, zoals wij in de titel van deze studie lieten vermoeden?

Lessius' eigen ervaring had hem het bewijs gebracht dat matigheid in spijs en drank het leven van een zwak en ziekelijk lichaam kan in stand houden. Hierin ging hij met Cornaro akkoord. Als teoloog voelde hij zich daarenboven gerechtigd en bevoegd zijn evenmens een leidraad tot beoefening van ene der kardinale deugden ter hand te stellen. De geestelijke raadsman komt aan de hoek kijken van af het eerste hoofdstuk, en het werk is met zedenkundige uitspraken doorspekt. Het gelijkt op een fysio-biologische exegese, en het didaktisch karakter spreekt uit elke bladzijde van het vertoog. Lessius richt zich tot een kring van oplettende toehoorders die hij meestal met zijn ordebroeders van de societeit vereenzelvigt. Dit scheidt een zekere afstand tussen hem en Cornaro. Beider methode van uiteenzetting is anders gedacht en bewerkstelligd.

Lessius poneert dat de maat van soberheid niet voor alle mensen dezelfde is, maar verschilt naar leeftijd, lichaamsgestel, arbeid, aanleg. Zulk eklektisme is Cornaro volkomen vreemd. Al wat door de maag gemakkelijk kan verteerd worden, zonder rauwigheid over te laten (*nulla cruditate relicta*) is onschadelijk. We staan daarmee een heel eind van Cornaro verwijderd.

Deze laatste houdt zich aan zijn 12 ons vaste spijs en 14 ons drank. Lessius staat ruime afwijkingen toe in hoewelheid en keus der gerechten. De onafscheidelijke panatella (een broodsoep met ei) van Cornaro wordt vanwege haar eentonigheid wel eens uit den boze geacht, en om de gladde vertering te bevorderen en alle andere nadelen van het tegenovergestelde te voorkomen wordt voor de kook- en bereidkunst der gerechten de aandacht gevraagd. Hij

maakt een zeer duidelijk onderscheid tussen de verzadiging van de voor het leven onmisbare nooddrift en de bevrediging van de vraatzucht die voor geest en lichaam zulk een rampzalige gruwel is.

Lessius heeft zin voor de hoge biologische en psychologische betekenis van een geleidelijke aanpassing der voeding, in kwantiteit en kwaliteit, aan de noden van het lichaam. Hij verliest evenmin uit het oog dat een al te schielijke overgang van uiterste gulzigheid naar uiterste soberheid nadelig kan zijn. Cornaro vermeldt zulke dingen niet. Vasten is voor het lichaam zeer dikwijls een noodzaak, en is veel heilzamer dan het drastisch purgeren om de overtolligheden kwijt te raken; het is niet minder een lichamelijke dan een geestelijke oefening waartoe men niet genoeg zijn toelucht neemt.

Dat de goede bereiding van de spijs hun verteerbaarheid verhoogt en derhalve de gezondheid in de hand werkt, is bij Cornaro niet opgekomen. Lessius vindt dat men die, ook in kloosters, niet mag verwaarlozen uit geest van versterving, zulke eis is geen ascetisme. Slecht bereide spijs bevorderen de gezondheid niet en zijn niet zelden schadelijk; zij veroorzaken zinking, duizeling, druipling van de neus, buikloop, kramp, vermindering van de geestesscherpte. Het euvel van een lekkere schotel is dat men te veel van dat goede neemt en slaaf van het zwelgen wordt. De overvloed van het lekkere schaadt, niet de lekkernij zelf. Verscheidenheid van gerechten is goed, in zoverre zij niet verwekelijkt. Er schuilt een groot gevaar in die verscheidenheid zo men ze opzettelijk zoekt en op de spits drijft; men moet zich hier een geestelijke toom aanleggen en de passende maat houden. Dat maat houden is een heilig iets. Verscheidenheid en overvloed van gerechten op dezelfde tafel is schadelijk voor 's mensen gezondheid, leren Macrobius en Xenofoon. Men moet de hoeveelheid van spijs en drank niet naar de smaak stellen, want zij is bedrieglijk.

Lessius legt de nadruk op de lichaams-oefening; vooral zij die een zittend en sober leven leiden, moeten daar aandacht aan schenken; zij moeten tweemaal 's jaar purgeren, in de lente en in de herfst. De auteur heeft een ruimere kijk op de gezondheidszorgen en beperkt deze niet alleen tot een voedingsregeling. Als bijzonder voor hen gunstig wordt aan de kardinalen binnenkamers de sciamachia « of d'oeffening met de hantboom » aanbevolen. Jezuïeten-ironie !

Het belang van de matigheid voor het ontstaan van de ziekten wordt door Lessius niet uit het oog verloren. Ingewijd in de teksten van Hippokrates en Galenos put hij rijkelijk in hun werken om zijn stelling te staven; en het dient gezegd met veel kritische zin en

begrip. Hij is geen arts maar doet zich als dusdanig kennen zonder pedant te zijn. De *Aforismen* van de vader der geneeskunde wendt hij aan, ruim en scherpzinnig, Cornaro een zeer zeldzame keer; in zake medische literatuur is deze maar een weinig belezen man. Fysiologische kennis moet men Lessius niet ten goede houden : uit slechte chijl kan geen goed bloed gevormd worden in de lever, de « sanguinis officina, « de winkel van 't bloed » zoals de vertaler van 1747 (blz. 55) het typisch uitdrukt met de betekenis die 't woord winkel = officina = werkplaats bezit.

Matigheid roept geen ziekten te voorschijn, houdt de ziekten op een afstand, doet ze wijken, geneest ze. Op dat gebied ontmoeten Lessius en Cornaro elkander, hoewel de eerste breedvoeriger zijn mening staft met citaten en excerpten en de moralist in hem de bovenhand krijgt, op het ascetische af. Hij slaat een polemische toon aan en antwoordt op de gestelde aanmerkingen ; hij zet een apologetiek ineen.

Wakkerheid van zinnen, onverzwakt geheugen, juistheid van oordeel, kracht van verstand, kwaliteiten die een intellectueel en vooral een jezuiet weet te appreciëren, de soberheid werpt ze haar beoefenaren in de schoot; zij komen vooral de religieuzen zeer te stade.

De soberheid blust de hartstochten en de bekoringen van het vlees. Hoe zou zij niet hoog te achten zijn? Na de goddelijke genade is in dit opzicht niets krachtiger dan de soberheid. Hoe werkt de soberheid ter zake ? Omdat zij de « stoffe » d.i. het sekkret van de geslachtsklieren doet afnemen: « als het zaat, en de geesten vermindert en gematigt zijn, zo verdwijnen van zelf d'on-tuchtige inbeeldingen, of indien zy echter voortkomen, zo worden zy lichtelijk (d.i. zonder moeite, zonder dat men het merkt) uitgedreven » (blz. 98). Aan zo'n pregnante verklaring heeft Cornaro zich niet gewaagd. Doch dat « het zaat het overtollige van het voedsel is » blijft voor rekening van de jezuiet Lessius die het genomen heeft uit de antieke geneeskunde.

Lessius besluit : wat is er schandelijker en onbetamelijker dan een slaaf van zijn buik te zijn ? Wat is er dwazer dan om een klein vermaak en geringe wellust van de keel, al de goederen van het lichaam en de ziel die de heilige soberheid meebrengt, te verzaken en zich aan alle onaangenaamheden en kwalen bloot te stellen ? En hij citeert Petrus: Broeders weest sober en waakt omdat uw tegenstrever de duivel gelijk een briesende leeuw rondloopt, zoekend wie hij verslinden kan; weerstaat hem sterk in het geloof.

III

Wij hebben in de titel van deze studie de vraag gesteld : is het *Hygiasticon* van Lessius een suroogaat, een duplikaat of een plagiaat van Cornaro's *Discorsi della Vita Sobria*?

Een plagiaat ? Neen, Lessius is geen plagiaris van Cornaro in de pejoratieve betekenis die men aan het woord gewoonlijk hecht. Het lezen van de *Discorsi* heeft hem weliswaar de gedachte aan het schrijven van zijn *Hygiasticon* ingegeven, hij heeft de grondredenering van de Italiaan overgenomen en tot de zijne gemaakt, maar een letterdieverij of een vulgaire transkriptie is het niet. Het is daarom te zeer persoonlijk behandeld en ofschoon uit dezelfde hoek bekeken, met een grotere verscheidenheid van argumenten en dokumenten omringd.

Een duplikaat ? In een zekere zin wel. Het doel van beide auteurs is hetzelfde : het propageren van de soberheid. Uit eenzelfde aandrang gesproken, hebben de door hen ingenomen en verdedigde stellingen hetzelfde oogmerk. Dubbelgangers van opzet, ja, maar ver van een identieke persoonlijkheid. De auteurs zien geen twee voorwerpen waar er slechts één is; van dubbelzinnigheid, zodat hun werk voor twee uitleggingen zou vatbaar zijn, kan geen spraak zijn; het zou de negatie van de zaak zelf zijn.

Een surrogaat ? Het zou laten veronderstellen dat Lessius van een mindere geestelijke gehalte zou zijn dan Cornaro en hem moet vervangen bij gebrek aan beters. Dat gaat niet op, want hij is zo heel anders en naar onze smaak zoveel rijker uitgerust, zoveel minder naief, zoveel wezenlijker, zo meer berekend op het werkelijke en het mogelijke, zoveel minder utopisch, kortom zoveel beter.

Het *Hygiasticon van Lessius* is een autonome bewerking van het thema dat Cornaro in zijn *Discorsi* van zijn standpunt uit, met zijn ervaring, met zijn argumenten had uiteengezet en verdedigd. Het soberheidsmotief van Cornaro is overigens maar het op de spits gedreven matigheidsmotief van de Grieken, dat naar de geneeskunde en de hygiëne door Hippokrates werd overgebracht en op zoveel tonen door zoveel anderen werd bezongen in geschriften en vertogen allerlei.

Cornaro en Lessius hebben met hun traktaatje een historisch exegetisch verhaal van hun eigen belevenissen gebracht. Zij hadden aan den lijve de weldaden van een sober dieet gevoeld en getoetst, en konden aan de innerlijke drang niet weerstaan om die weldaden aan anderen kond te doen. Zij hebben die opzet, elk op zijn manier en met eigen geestelijke middelen en bekwaamheid, uitgewerkt.

Er is bij dat alles geen spraak van surrogaat of duplikaat, nog veel minder van plagiaat. Er ligt te veel van hun eigen persoon in hun werk.

Elk afzonderlijk, doch in hetzelfde streven verenigd, mikten zij, met meer dan een halve eeuw tussenpoos en met twee verschillende pijlen, op hetzelfde doel.